

Evidences of Great Khorasan Civilization¹ (BMAC) at the Eastern Part of Central Desert of Iran, Based on Findings from Bekanda (Archaeological Site) in Tabas

Bahram Anani² & Farshid Irvani Ghadim³
(169-191)

Abstract

Because of the hot and dry weather of central desert in Iran, archaeological fieldwork and case studies in some regions like Tabas city have been insignificant and archaeologists were not interested in working there. However, recent archaeological surveys have provided valuable findings for researchers. Specific geographical location and the connection as a natural corridor among central Asia, North of Khorasan, southeast of Iran, and central plateau of Iran, which was made by central desert, can be a great cause of archaeological studies in this region to get better understanding of ancient cultures from east of Iran. Therefore, to achieve perfect understanding over Great Khorasan Culture (BMAC), and the way it was developed across the east of Iran and its intercultural issues with other regions, all of them would demand completed archaeological studies at the same time with this culture in central east. Recent archaeological fieldwork on Great Khorasan Culture (BMAC) in central east were led to recognize several settlements and some new cemeteries located on the east for this culture. Bekanda site in Tabas is one of the significant sites in central east in which many evidences of the Great Khorasan Culture (BMAC) have been observed. This site is located beside the permanent river and of course, it was damaged dramatically. According to archaeological evidences it appears that Bekanda is a cemetery correlated with Bronze Age and associated with Great Khorasan Culture (BMAC). The main sources of this research have been chosen from the library sources and excavations of Bekanda of Tabas. This excavation was done for determining and recommending the border of this site, then these findings were analyzed and interpreted in theoretical studies. This paper intends to introduce and describing Great Khorasan Culture (BMAC) at the eastern Part of central Desert of Iran; furthermore, its results can demonstrate different aspects of this culture.

Keyword: South Khorasan, Great Khorasan Culture (GKC), BMAC, Bekanda site.

1.Intuoduction

1. Great Khorasan Culture (GKC)

2 . Corresponding Author Email: bahrambastan2006@gmail.com.

PhD Graduated in Archeology and Lecturer in Gonabad University Higher Education Complex, Gonabad, Iran.

3 . Associate Professor, Department of Archaeology, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran.

Because of the hot and dry weather of central desert in Iran, archaeological fieldwork and case studies in some regions like Tabas city have been insignificant and archaeologists were not interested in working there. However, recent archaeological surveys have provided valuable findings for researchers. Specific geographical location and the connection as a natural corridor among central Asia, North of Khorasan, southeast of Iran, and central plateau of Iran, which was made by central desert, can be a great cause of archaeological studies in this region to get better understanding of ancient cultures from east of Iran. Therefore, to achieve perfect understanding over Great Khorasan Culture (BMAC), and the way it was developed across the east of Iran and its intercultural issues with other regions, all of them would demand completed archaeological studies at the same time with this culture in central east. Recent archaeological fieldwork on Great Khorasan Culture (BMAC) in central east were led to recognize several settlements and some new cemeteries located on the east for this culture. Geographically, the central desert is the connection between Khorasan and central Asia with the central plateau and even the southeast of Iran. This geographical-communication factor has caused important issues of archeology in different periods, especially late Bronze Age, to be connected to Archaeological studies in the south Khorasan. The study of the Great Khorasan Culture is important in this region, because studies and investigations that have been done related to this period. Most of the researches did in the central desert associated with the central plateau, But Tabas region in the east of this area has been less considered by researchers. Archaeological fieldwork on Great Khorasan Culture has detected several new settlements and cemeteries in the east of Iran in recent years. New Archaeological findings and evidence from the northeastern settlements of Iran in Chalow of Jajarm (Biscione & Vahdati, 2011:238) and Eshgh site of Bojnourd (Vahdati, 2014:19) in North Khorasan, Shahrak Firoozeh of Neishabour (Basafa & Rahmati, 2012), Damghani hill (Vahdati & Francfort, 2010) and Ferizi hill (Saboori et al, 2014) of Sabzevar, Yarim tepe of Dargaz (Shaikh, 2014) in Khorasan Razavi, Raze site of Darmian (Soroosh & Yoosefi, 2014), Gavand-e- Baghestan of Fardows and the Bekanda site of Tabas (Farjami, 2015) in South Khorasan province show the new areas of developing and influence of the Great Khorasan Culture. Bekanda site in Tabas is one of the significant sites in central east in which many evidences of the Great Khorasan Culture (BMAC) have been observed. This site is located beside the permanent river and of course, it was damaged dramatically. According to archaeological evidences it has been understood that Bekanda is a cemetery correlated with Bronze Age and associated with Great Khorasan Culture (BMAC). The Bekanda site was first identified as a result of agricultural activities. This area with its border is about 20 hectares, which includes hill and parts of agricultural land (Figure 1). Unfortunately, most of the area has been damaged by farmers. In order to determine the arena and suggesting the border of this site, many surveys were conducted in the area, which showed that the main arena is about 700 × 150 meters. In the initial estimation, an area of about 20 hectares (including privacy) was identified along the northeast-southwest (Map 1). However, evidence of the Bronze Age can be seen mostly in the central (Figure 3) and northern parts (Figure 4) of the hill (a smaller range of dimensions). It appears that Bekanda is a cemetery from the Bronze Age and related to Great Khorasan Culture, and the Archaeological findings approve it.

To do this research, author employed practical and theoretical methods, and the Archaeological findings of surveys and excavations Bekanda, Tabas, was the source of this research. Excavation was done for determine the arena and suggestion of border. Then, these data are analyzed and interpreted in theoretical studies. According to the excavation, there is no evidence of Great Khorasan Culture around the hill. The main evidence found from the main hill are of the northern and central parts. Because no trenches were created on the hill surface, the present data were found by surveys. In general, the data found from Bekanda site include pottery (Figures 5 & 6), marble vessels, agate bead and bronze arrowhead (Figure 7). The potteries found are different and contain a range of prehistoric (Bronze Age) and Islamic

periods. Islamic potteries are mostly diffuse around the main hill and this distribution continues closer to the village; however, they are also slightly diffuse on the hill surface. But prehistoric potteries are mostly found over the main hill, unlike Islamic potteries. Bronze arrowhead is an example that is widely used in the Bronze Age, especially in the late Bronze Age (Figure 8). Such tools and artifacts of Bronze Age have been found everywhere in the graves of the Great Khorasan Culture, which we observe in the prominent sites of this culture, such as Gonur Tepe (Sarianidi, 2007:127). Like the bead of Bekanda, it was found in the graves of Gonur Tepe (Figure 9). In addition, it seems the marble vessels can be examples of the Great Khorasan Culture, and such vessels have been discovered in the sites simultaneous with this period such as Gonur of Turkmenistan and Chalow of Iran. Of course, these fragments were found around the hill, but bronze bead and arrowhead were identified in the northernmost part of the southern hill and near the central hill. These evidences over the hill, reinforce the hypothesis that this cemetery was correlated with the Great Khorasan Culture, which has been destroyed due to human's damage. However, fragments of a human skeleton were also found on the hill, which has become disturbed due to extensive damage (Figure 10). This paper intends to introduce and describing (BMAC) at the eastern Part of central desert of Iran; furthermore, its results can demonstrate different aspects of this culture.

Sources

- Rossi-Osmida. G. 2002. Margiana Gonur-depe necropolis, (10 years of excavation by igabue study and research centre), Consideration on the necropolis at Gonur depe, In: Rossi-Osmida. Gabriele, II Punto Edizioni, Pp.69-131.
- Saboori, H. Talaie, H and Garazhian, O. 2014. Investigation of post-deposition processes: Case Study; Ferizi site in Sabzevar plain, *Journal of Archaeological Studies (JARCS)*, Vol. 6, Number. 2, Pp. 91-111. [In Persian].
- Sarianidi. V. 2007. *Necropolis of Gonur*, 23-27 Makriyanni Str, Athens 117 42.
- Sarianidi. V. 2008. *Margus, Mystery and Truth of the Great Culture*, 341, (3), Pp. Prof, Illus. Sm. 4to, Boards, Parallel texts in Turkoman, Ashgabat :Türkmen döwlethabarlary.
- Sarianidi. V. Dubova. N. 2010. Nouvelles sepultures sur le territoire de la "Necropole royale" de Gonur depe, *Arts Asiatiques*, Tome 65: 5-26.
- Shaikh, M. 2014. "Systematic survey of Yarim Tepe of Daregaz (Investigating the prehistoric settlement of Yarim Tepe of Daregaz and condification of chronology based on pottery findings)", Unpublished Master's thesis in Archaeology, University of Sistan & Baloochestan. [In Persian].
- Soroosh, M & Yoosefi, S. 2014. Razeh site; Evidence of the settlements of the third millennium to the historical period in South Khorasan, *12th annual symposium of the Iranian archaeology*, Editors: Roostaie, K & Gholami, M. Tehran: ICAR, Pp: 271-273. [In Persian].
- Tahmasbi zaveh, H. 2019. *Origin of BMAC culture and its extension in the eastern half of Iran*, Unpublished Ph.D thesis in Archaeology, Art University of Isfahan. [In Persian].
- Talaie, H. 2006. *The Bronze Age of Iran*, Tehran: Samt publications. [In Persian].
- Thornton. C. 2013. The Bronze Age in Northeastern Iran, In: Potts. D (ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Iran*, New York: 179-202.
- Udemuradov. B. 2002. Margiana Gonur-depe necropolis, (10 years of excavation by igabue study and research centre), *Ceramic material from Gonur-depe necropolis*, In: Rossi-Osmida. Gabriele, II Punto Edizioni, Pp.133-164.
- Vahdati, A, A. 2014. A BMAC Grave from Bojnord. Northeastern Iran, *Iran*, Vol. LII: 19-27.

شواهدی از تمدن خراسان بزرگ (بلخی - مروی) در شرق کویر مرکزی، با استناد به «محوطه بکندا

– طبس»

بهرام عنانی^۱

دانش‌آموخته دکتری باستان‌شناسی و مدرس مجتمع آموزش عالی دانشگاه گناباد، گناباد، ایران.

فرشید ابروانی قدیم

دانشیار گروه باستان‌شناسی دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۲/۲۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۳۰

علمی - پژوهشی

چکیده

کویر مرکزی ایران و بالاخص شهر طبس، کمتر مورد مطالعات باستان‌شناسی (میدانی و موردی) قرار گرفته است. به دلیل آب‌وهوای گرم و خشک، باستان‌شناسان کمتر به این منطقه رغبت نشان داده‌اند. با این حال بررسی‌هایی که در سال‌های اخیر انجام گرفته، اطلاعات ارزشمندی را از این منطقه در اختیار جامعه باستان‌شناسی قرار داده است. جایگاه ویژه جغرافیایی و ارتباطی کویر مرکزی به عنوان یک کریدور طبیعی میان آسیای مرکزی و شمال خراسان با جنوب‌شرق و فلات مرکزی ایران، موجب اهمیت خاص مطالعات باستان‌شناسی این منطقه در تکمیل شناخت فرهنگ‌های باستانی شرق ایران گشته است. از همین رو شناخت صحیح و کامل فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی - مروی)، از جمله حوزه گسترش آن در شرق و نحوه ارتباطات این فرهنگ با سایر مناطق، نیازمند تکمیل مطالعات باستان‌شناسی در بازه زمانی این فرهنگ در شرق مرکزی است. شروع فعالیت‌های باستان‌شناسی در حوزه فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی - مروی) در شرق مرکزی ایران، در سال‌های اخیر به شناسایی استقرارگاه‌ها و گورستان‌های جدید این فرهنگ منجر گردیده است. محوطه بکندای طبس از مهم‌ترین محوطه‌های شرق کویر مرکزی است که در آن شواهد فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی - مروی) مشاهده گردیده است. این محوطه در کنار یک رودخانه دائمی واقع شده و البته به میزان فراوانی آسیب دیده است. با توجه به شواهد به‌دست‌آمده به نظر می‌رسد محوطه بکندا یک گورستان متعلق به فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی - مروی) است. روش انجام این پژوهش به دو صورت میدانی و کتابخانه‌ای است. داده‌های اصلی پژوهش، طی بررسی و گمانه‌زنی صورت گرفته در محوطه بکندای شهرستان طبس به‌دست‌آمده است. این گمانه‌زنی جهت تعیین عرصه و پیشنهاد حریم انجام شده بود. در مرحله بعدی این داده‌ها طی مطالعات کتابخانه‌ای مورد تحلیل و تفسیر قرار گرفته‌اند. هدف از این نوشتار معرفی وضعیت فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی - مروی) در شرق کویر مرکزی و همچنین اهمیت شناخت این منطقه در درک بهتر و صحیح‌تر از ابعاد و زوایای این فرهنگ است.

واژه‌های کلیدی: جنوب خراسان، فرهنگ خراسان بزرگ، فرهنگ بلخی - مروی، محوطه بکندا

۱. مقدمه

بخش عمده کویر مرکزی و دشت لوت در محدوده شهرستان طبس قرار می‌گیرد. شهرستان طبس در غرب استان خراسان جنوبی واقع گردیده و با وسعت زیاد ۵۵۴۶۰ کیلومترمربع و تراکم جمعیت بسیار کم، نقطه اتصال شش استان خراسان‌های جنوبی و رضوی، یزد، اصفهان، سمنان و کرمان است. صحرای بزرگ کویر که از جنوب سمنان آغاز می‌شود، در جنوب‌شرقی تا شهرهای کرمان و زاهدان امتداد می‌یابد و شهرهای کاشان، اردستان، نائین، اردکان، یزد و بیرجند را در حاشیه‌های خود دارد. علاوه بر این باید شهرهای فردوس، بشرویه و سبزوار را نیز به عنوان مرزهای شمال‌شرقی این بیابان وسیع به شمار آوریم. از نظر جغرافیایی کویر مرکزی حلقه ارتباطی میان خراسان و آسیای مرکزی با فلات مرکزی و حتی جنوب شرق است. همین عامل

جغرافیایی-ارتباطی، موجب گشته تا مسائل اساسی و مهم باستان‌شناسی در دوره‌های مختلف و بالاخص مفرغ جدید، با انجام مطالعات باستان‌شناسی در جنوب خراسان گره بخورد. مطالعات فرهنگ بلخی- مروی در این حوزه بدین لحاظ اهمیت دارد که خاص این منطقه مطالعات و بررسی‌های اندکی مرتبط با این دوره صورت گرفته است. عمده مطالعات انجام گرفته در کویر مرکزی مربوط به حوزه فلات مرکزی می‌شود، اما شرق این حوزه، که شامل منطقه طبس می‌شود، کمتر مورد توجه پژوهشگران واقع گردیده است.

۲. پیشینه پژوهش در منطقه

علیرغم گذشت بیش از ۸۰ سال از پژوهش‌های باستان‌شناسی در شرق ایران دانسته‌های ما درباره فرهنگ‌ها و جوامع گذشته منطقه بسیار اندک است. البته ذکر این نکته لازم است که در کنار کمبود پژوهش‌ها در منطقه، به ندرت نتایج این پژوهش‌ها به طور کامل یا حتی کوتاه منتشر شده است. هرچند پیشینه پژوهشی به مطالعات اساسی و عمیقی می‌پردازد که در یک منطقه انجام شده باشد، اما این‌گونه مطالعات در شرق کویر مرکزی و خاصه شهرستان طبس، در همه دوره‌ها، بسیار اندک است و بیشتر شامل مطالعات جامع و کلی است. در حالی که مطالعات جسته‌وگریخته، مخصوصاً در سال‌های اخیر، کم نبوده است. اولین مطالعات جامع باستان‌شناسی در شهرستان طبس اوایل سال ۹۴ در بخش دستگردان طبس تحت عنوان بررسی و شناسایی این بخش انجام گرفت که تعداد ۸۹ اثر فرهنگی شناسایی گردید (عنانی، ۱۳۹۴/الف). در ادامه در پاییز و زمستان همان سال، فصل دوم این بررسی در دهستان منتظریه بخش مرکزی انجام پذیرفت (عنانی، ۱۳۹۴/ب). فصل سوم و چهارم این بررسی‌ها به ترتیب در سال ۱۳۹۶ با ادامه بررسی و شناسایی کل بخش مرکزی (عنانی، ۱۳۹۶) و در ۱۳۹۷ با بررسی بخش دیهوک شهرستان طبس (محمودی نسب و همکاران، ۱۳۹۷) ادامه پیدا کرد. عمده آثار به‌دست‌آمده از این بررسی‌ها، متعلق به دوران اسلامی است. از معدود آثار پیش‌ازتاریخی این منطقه می‌توان به غار جهنم در بخش دستگردان و محوطه بکندا در دهستان پیرحاجات طبس اشاره نمود. تنها کاوش باستان‌شناختی این منطقه را نیز می‌توان گمانه‌زنی محوطه بکندا جهت تعیین عرصه و پیشنهاد حریم نام برد (عنانی، ۱۳۹۷). علاوه بر این، در این شهرستان هیچ‌گونه برنامه مطالعات باستان‌شناختی دیگری انجام نگرفته است و فقط در پژوهشی کوتاه به محوطه بکندا اشاره کوتاهی شده است (فرجامی، ۱۳۹۴).

همان‌گونه که ذکر آن آمد، پژوهش‌های باستان‌شناسی اندکی در شرق کویر مرکزی صورت گرفته است که سبب شده تصویر ما از وضعیت منطقه در دوره‌های گذشته ناقص باشد. با توجه به این موضوع، انجام یک بررسی روشمند و منظم برای آشنایی مقدماتی با بافت استقرار و وضعیت منطقه در گذشته بسیار مهم و ضروری است. برای رسیدن به اهدافی چون جایگاه منطقه در مبادلات شرق و غرب و ارتباطات فرهنگی بین سه حوزه جنوب‌غرب، شمال‌شرق و مرکز فلات ایران انجام پژوهش‌های هدفمند همچون بررسی سیستماتیک، روشمند و کاوش‌های بلند مدت لازم و ضروری می‌نماید.

۳. فرهنگ خراسان بزرگ^۱ (فرهنگ بلخی - مروی)

فرهنگ بلخی - مروی، به مجموعه‌ای از محوطه‌های استقرار (متعلق به ۲۳۰۰/۲۴۰۰-۱۳۰۰/۱۴۰۰ ق.م.) اطلاق می‌شود که در پهنه جغرافیایی جنوب ترکمنستان، شمال افغانستان، شمال شرق ایران، جنوب غرب تاجیکستان و جنوب ازبکستان شکل گرفته و گسترش یافته است. از ویژگی‌های بارز این فرهنگ، وجود گونه‌های شاخص سفالی، استفاده فراوان از فلز مفرغ و فلزات گران بها همچون طلا و نقره، وجود انواع کالاهای شان‌زا و روزمره است که از سنگ‌های وارداتی و بومی شامل: فیروزه، عقیق، کلریت و مرمر ساخته شده‌اند. علاوه بر آن، مجموعه‌ای از اشیاء منحصربه‌فرد و احتمالاً آیینی از جمله عصای قدرت، ستون‌های مینیاتوری، سنگ‌وزنه‌ها، پیکرک‌های سنگی ترکیبی از زنان نشسته با لباس پشمی سومری (کوناکس)، ظروف مرمری و مجموعه‌ای ظرف نقره‌ای و طلائی با نقوش برجسته ویژه، همگی نشان‌دهنده صنعتگری تخصصی و اقتصاد مبادلاتی در این فرهنگ است (وحدتی، ۱۳۹۴: ۴۲-۴۳).

برای اولین بار در اواخر دهه ۱۹۷۰، ساریانیدی برای توصیف فرهنگ مفرغ میانی در آسیای میانه، اصطلاح «مجموعه باستان‌شناسی بلخی - مروی^۲» را انتخاب و باستان‌شناسان بسیاری از جمله خیبرت نیز از آن استفاده نمودند (Hiebert & Lamberg-Karlovsky, 1992: 2). استفاده از این نام از طرف ساریانیدی بدین سبب بود که وی، گستره این فرهنگ را در محدوده دو منطقه بلخ و مرو می‌دانست. فرانکفورت و کارلوفسکی این نام را به علت دشوار بودن و همچنین به علت یونانی بودن نام‌های باختر و مرغیانه مورد انتقاد قرار داده و از آن رو که گسترش فرهنگ یادشده را در راستای رودخانه جیحون (آمودریا) می‌پنداشتند، نام تمدن جیحون را پیشنهاد دادند (Lamberg-Karlovsky, 2013: 23/ Francfort, 2007: 102). فرانکفورت همچنین با توجه به منابع آبی، از سه گروه استقرار برای فرهنگ بلخی - مروی نام می‌برد: ۱) گروه مرغاب شامل واحه‌های تأخیربای، آوچین، تغلق، گنور، حاجی کوهی، آدام باسان، تایپ و کللی، ۲) گروه بلخ‌آب شامل واحه‌های داشلی، فرخ‌آباد و نیچکین است که از دلتای بلخ‌آب تا رودخانه آقچه دریا گسترده شدند و ۳) گروه آمودریا شامل ساپالی و جارکوتان است که در دلتای رودخانه شیرآباد و آمودریا قرار گرفته‌اند (Francfort, 1994: 270). داده‌ها و مدارک جدید باستان‌شناسی از استقرارهای شمال شرق ایران که از طریق کاوش‌های باستان‌شناسی در محوطه چلو جاجرم (Biscione & Vahdati, 2011: 238) و تپه عشق بجنورد (Vahdati, 2014: 19-27) در استان خراسان شمالی، شهرک فیروزه نیشابور (باصفا و رحمتی، ۱۳۹۱: ۶۲۳-۶۱۳)، تپه دامغانی (وحدتی و فرانکفورت، ۱۳۸۹: ۳۶-۱۷)، تپه فریزی (صبوری و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱۱-۹۱)، یاریم تپه درگز (شیخ، ۱۳۹۳) در خراسان رضوی، محوطه رزه در میان (سروش و یوسفی، ۱۳۹۳: ۲۷۱-۲۷۳)، گوند باغستان فردوس و محوطه بکندای طبس (فرجامی، ۲۱: ۱۳۹۴) در خراسان جنوبی به دست آمده، نشان از حوزه‌های جدید گسترش و نفوذ فرهنگ بلخی - مروی دارد. نگاه اجمالی به نقشه پراکنش استقرارهای این فرهنگ در شمال افغانستان، جنوب ترکمنستان، شرق ازبکستان و شمال شرق ایران نشان می‌دهد که این فرهنگ در راستای رودخانه جیحون و یا در دو واحه بلخ و مرو شکل نگرفته و حوزه اصلی گسترش و پراکندگی آن شامل محدوده‌ای است که در دوران اسلامی با عنوان خراسان شناخته می‌شود. از این رو وحدتی و بیشونه اخیراً نام «تمدن خراسان بزرگ» را برای نامیدن

1. Great Khorasan Culture (GKC)

2. Bactria- Margiana Archaeological Complex (BMAC)

این فرهنگ پیشنهاد می‌دهند (Vahdati & et al, 2019:180). هرچند که ایروانی و طهماسبی‌زاوه از اصطلاح فرهنگ بلخی- مروی استفاده کرده‌اند و به دلیل نبود خط، اصطلاح تمدن را مناسب نمی‌دانند (ایروانی و همکاران، ۱۳۹۷: ۳). تحقیقات باستان‌شناسی حاکی از ارتباطات گسترده بین این فرهنگ و منطقه‌ای نسبتاً وسیع است که از دره سند در شرق تا بین‌النهرین و منطقه خلیج فارس در غرب و جنوب گسترش دارد. وجود اشیای تجملی فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) در بسیاری از مناطق ایران همچون شوش (Amiet, 1986)، نقاط مختلف استان کرمان مثل شهداد، خوراب، جیرفت، خینامان، همچنین دشتهای دامغان و گرگان (Thornton, 2013: 194-195)، فردوس، طبس و درمیان در جنوب خراسان، یک شبکه تجاری گسترده و پیچیده را نشان می‌دهد که این فرهنگ را به این مناطق دوردست متصل می‌کند (Vahdati & et al, 2019:180).

اما یکی از مشکلات موجود در زمینه شناخت این فرهنگ، تعیین یک بازه زمانی نسبتاً دقیق برای شروع و پایان این فرهنگ در گستره جغرافیایی آن است. فرانکفورت تاریخ ۲۳۰۰/۲۵۰۰ ق.م را برای شروع این فرهنگ پیشنهاد می‌دهد (Francfort, 1994:272). کوهل، وحدتی و بیشونه برای شروع این فرهنگ، تاریخ ۲۳۰۰ ق.م را قائل‌اند (Biscione & Vahdati, 2011:238 / Kohl, 1984:230). هیبرت و کارلوفسکی بازه ۲۲۰۰ ق.م (Lamberg-Karlovsky, 2013:22 / Hiebert, 1994:80) و ساریانیدی تاریخ ۲۲۵۰ تا ۲۳۰۰ ق.م را برای شروع این فرهنگ پیشنهاد نمودند (Sarianidi, 2008:65). دو سال بعد ساریانیدی با توجه به کاوش‌های گورستان سلطنتی گنورتپه تاریخ ۲۴۰۰ ق.م را ارائه نمود (Sarianidi & Dubova, 2010:5). تاریخ ۲۴۰۰ ق.م که برای شروع این فرهنگ پیشنهاد شده، با مرحله کللی در مرو، داشلی ۳ در بلخ و نماز گاه ۷ در کوهپایه‌های شمالی کوپت‌داغ هم‌زمان است (Cattani & et al, 2008:43). اخیراً نیز طهماسبی‌زاوه پایان‌نامه دکتری خود را به گسترش این فرهنگ در نیمه شرقی ایران اختصاص داده و در آن تاریخ ۲۴۰۰ ق.م را برای شروع این فرهنگ در واحه مرو (به‌ویژه در گنورتپه)، و ۲۳۰۰ ق.م را برای شروع آن در بلخ جنوبی، شمال کوپت‌داغ و به احتمال در شمال شرق ایران (شمال خراسان) پیشنهاد داده است (طهماسبی‌زاوه، ۱۳۹۸: ۵۶). به‌طور کلی گاهنگاری این فرهنگ را می‌توان به دو دوره زمانی؛ (۱) دوره اوج و شکوفایی (۲۴۰۰ تا ۱۷۵۰ ق.م) (۲) دوره فروپاشی و انحطاط تدریجی (۱۷۵۰ تا ۱۳۰۰ ق.م) تقسیم نمود (Luneau, 2015:303).

۴. محوطه بکندا^۱

محوطه بکندا (بکندو) در روستای پیرحاجات در فاصله ۱۲۰ کیلومتری شمال غرب شهر طبس با طول جغرافیایی ۰۴۵۳۴۴۵، عرض ۳۷۷۵۴۷۱ و ارتفاع ۱۰۲۹ متر از سطح دریا واقع شده است. روستای پیرحاجات در منطقه‌ای کاملاً کوهستانی، در حاشیه کویر مرکزی، واقع گردیده و راه ارتباطی آن از جاده‌ای منشعب شده از کیلومتر ۴۵ جاده طبس- تهران است. علاوه بر این، از سمت شمال با جاده‌ای کوهستانی و صعب‌العبور به عشق‌آباد (مرکز بخش دستگردان طبس) متصل می‌گردد. روستای پیرحاجات در این منطقه تنها با دو روستای پیستان و حلوان همسایه بوده و از سمت شمال حدود ۶۰ کیلومتر تا عشق‌آباد و از جنوب تا ۱۰۵ کیلومتر با

جوخواه (از روستاهای مهم بخش مرکزی طبس) فاصله دارد.

محوطه بکندا در فاصله ۱۰۰۰ متری شمال غربی روستای پیرحاجات قرار گرفته و متصل به باغ‌ها و زمین‌های کشاورزی روستا در این محدوده است. این محوطه در فاصله بین رشته‌کوه‌های شمال غربی شهر طبس شکل گرفته و چشم‌انداز کلی آن را همین کوه‌ها در شمال، شرق و جنوب تشکیل می‌دهد و فقط در ضلع غربی به دشت منتهی می‌شود. فاصله با کوه‌های جنوبی و شرقی حدود ۱۰۰۰ متر و کوه‌های شمالی ۱۰۰ متر است (تصویر ۱). در گویش محلی پیرحاجات به این کوه‌های نه چندان مرتفع کلوت می‌گویند. محوطه بکندا به لحاظ چشم‌انداز شامل چند تپه، زمین‌های کشاورزی و بایر می‌شود (تصویر ۲). تپه اصلی، که در گویش محلی به آن «دوب» گفته می‌شود، در حال حاضر بر اثر انجام فعالیت‌های کشاورزی و دامداری به میزان بسیار زیادی آسیب دیده و به سه تپه شمالی، مرکزی (تصویر ۳) و جنوبی تقسیم شده، که تپه‌های شمالی و مرکزی به‌عنوان بخش اصلی متعلق به دوران مفرغ جدید محسوب می‌شوند. کل این تپه در جهت شمال شرقی جنوب غربی امتداد دارد که بیشترین طول تپه‌های بکندا حدود ۸۰۰ متر و عرض آن ۱۰۰ متر است و زمین‌های کشاورزی و بایر در اطراف آن قرار گرفته‌اند. بخشی از زمین‌های کشاورزی واقع در محوطه بکندا حاصل تسطیح همین تپه اصلی بوده که باعث شده محوطه آسیب بسیار زیادی ببیند (تصویر ۴). رودخانه‌ای که از شمال تا غرب محوطه می‌گذرد به نوعی حریم طبیعی محوطه در این محدوده است و عارضه‌ای صخره‌ای به صورت طولی در امتداد شمال شرقی جنوب غربی چسبیده به زمین‌های کشاورزی نیز مرز جنوبی محوطه را نشان می‌دهد. علاوه بر تپه اصلی (دوب) بکندا چند عارضه صخره‌ای و شنی کم ارتفاع در داخل محوطه دیده می‌شود که بر روی جنوبی‌ترین تپه سنگچین‌هایی به صورت قبور دوران اسلامی مشاهده می‌شود.

تصویر ۱- تصویر هوایی از تپه‌های اصلی (به تفکیک) و گمانه‌های اطراف کل محوطه (www.Google earth.com)

Figure 1: The aerial view of the main parts of the settlement and trench location (www.Google earth.com)

تصویر ۳- سطح تپه مرکزی (نگارندگان، ۱۳۹۷)

Figure 3: Central hill surface (Authors, 2018)

تصویر ۲- نمایی از محوطه بکندا - دید از شمال (نگارندگان، ۱۳۹۷)

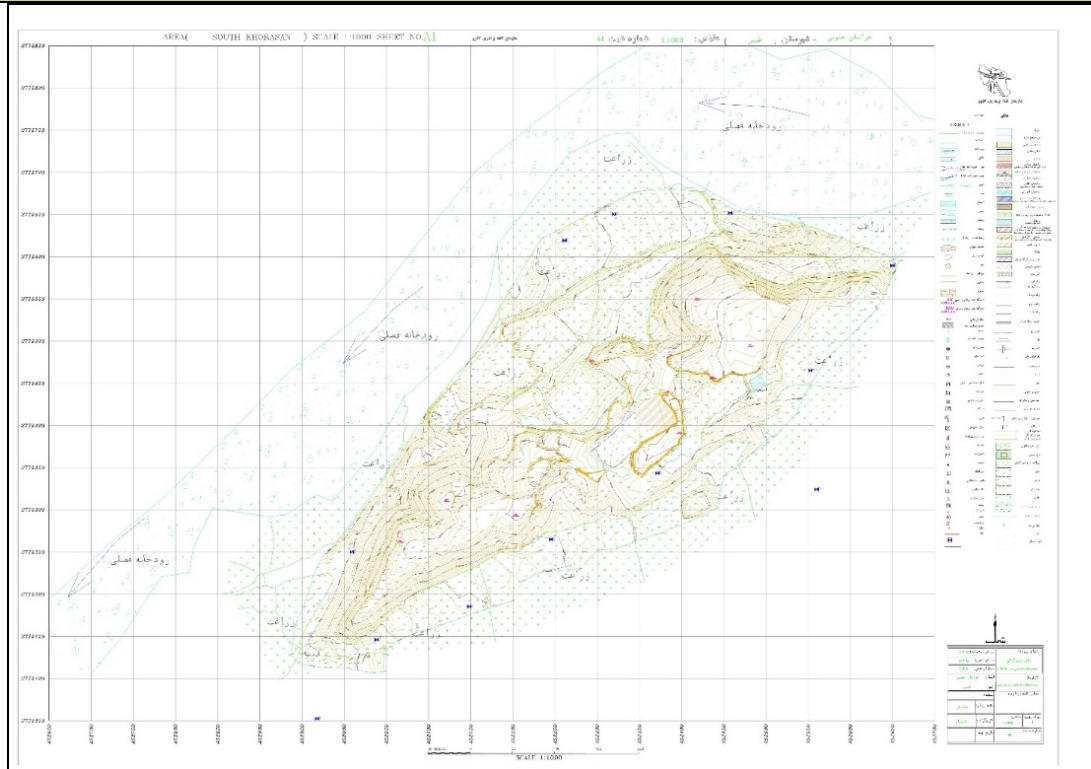
Figure 2: View of Bekanda site - view from the North (Authors, 2018)

تصویر ۴- تسطیح و تخریب سطح محوطه اصلی (بخشی از تپه شمالی) (نگارندگان، ۱۳۹۷)

Figure 4: Destruction of the main part of the site (part of the Northern hill) (Authors, 2018)

محوطه بکندا اولین بار در اثر تسطیح و انجام عملیات کشاورزی شناسایی گردید. این محوطه با حریم اطراف محدوده‌ای به وسعت حدود ۲۰ هکتار است که شامل تپه و بخش‌هایی از زمین‌های کشاورزی است که بیشتر محوطه متأسفانه مورد تسطیح و تخریب کشاورزان منطقه واقع شده است. به منظور تعیین عرصه و حریم این محوطه، بررسی‌های پیمایشی فراوانی در محدوده صورت گرفت که نشان می‌داد عرصه اصلی محدوده‌ای را به طول و عرض تقریبی ۱۵۰×۷۰۰ متر در برمی‌گرفت. در چندین نوبت و به شکل‌های مختلف این محدوده مورد بررسی پیمایشی قرار گرفت و تا حدودی در تخمین اولیه محدوده‌ای حدود ۲۰ هکتار (همراه با حریم) در امتداد شمال شرقی - جنوب غربی مشخص گردید (نقشه ۱). هرچند شواهد عصر مفرغ بیشتر در بخش شمالی و مرکزی تپه، با محدوده کوچک‌تری از ابعاد گفته‌شده، قابل مشاهده است.

نقشه ۱- نقشه توپوگرافی محوطه بکندا (عنانی، ۱۳۹۷)

Map 1: Topographic map of Bekanda site (Anani, 2018)

۵. فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی - مروی) در محوطه بکندا

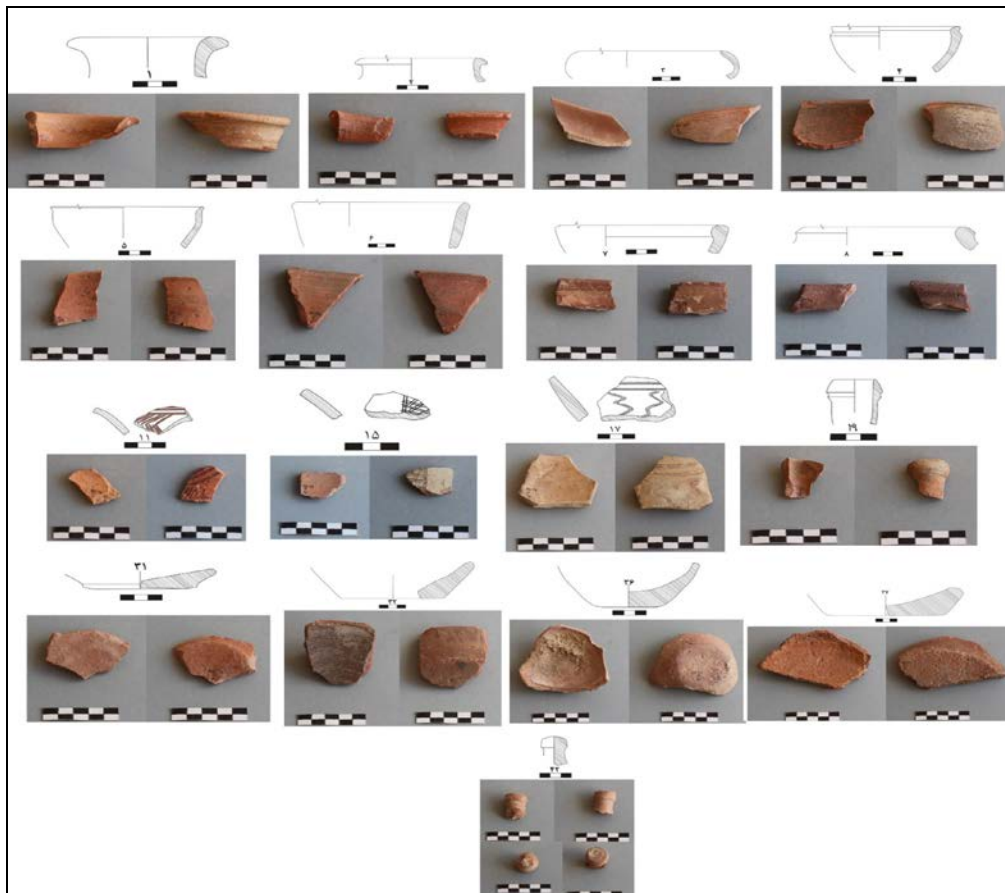
با توجه به گمانه‌زنی انجام شده، مشخص گردید که در اطراف تپه هیچ‌گونه شواهدی مبنی بر وجود داده‌های مرتبط با فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) وجود ندارد. بدین صورت که عمده داده‌ها و شواهد به‌دست‌آمده از سطح تپه اصلی در بخش شمالی و مرکزی است. با توجه به اینکه در سطح تپه هیچ‌گونه گمانه‌ای ایجاد نشد، داده‌های موجود در اثر بررسی سطحی به‌دست‌آمده‌اند. به‌طور کلی داده‌های به‌دست‌آمده از محوطه بکندا شامل سفال، ظروف مرمری، مهره عقیق و سرپیکان مفرغی است. هرچند هنوز در مورد نوع استقرار نمی‌توان سخن گفت، با این حال به نظر می‌رسد در این مکان با یک گورستان مواجه باشیم که به دلایل آن نیز در این پژوهش پرداخته خواهد شد. در ادامه به شرح داده‌های به‌دست‌آمده از این محوطه پرداخته می‌شود:

۵-۱. سفال

سفال‌های به‌دست‌آمده متفاوت و طیفی از دوران پیش از تاریخ (عصر مفرغ) و اسلامی را دربر می‌گیرد. نمونه‌های اسلامی بیشتر در اطراف تپه اصلی پراکنده‌اند و این پراکنش تا نزدیکی روستا ادامه دارد، هرچند به میزان کمتر بر سطح تپه نیز پراکندگی دارند. اما سفال‌های پیش از تاریخی برخلاف سفال‌های اسلامی، بیشتر بر روی تپه اصلی مشاهده می‌شوند.

به‌طور کلی سفال‌های پیش از تاریخی به‌دست‌آمده از این محوطه از نظر خمیره تنها یک گونه را شامل می‌شوند. این سفال‌ها با خمیره قرمز و نارنجی ایجادشده و تقریباً همه، به جز یک قطعه، چرخ‌ساز می‌باشند. از نظر نقش نیز تنها یک قطعه منقوش بوده و سایر سفال‌ها ساده و بدون نقش هستند. تنها سفال منقوش، دارای خمیره نارنجی بوده که با نوارهای قهوه‌ای تیره هندسی بر سطح قرمز آجری تزیین و نقاشی شده است

(تصویر ۵، شماره ۱۱). این سفال به دلیل آنکه متفاوت با سایر گونه‌های موجود در این محوطه است، و نیز به دلیل تک بودن آن، می‌تواند تفاسیر مختلفی داشته باشد. در اصل این سفال در شرق و شمال‌شرق یک گونه سفال بومی است که با توجه به مشخصات آن (رنگ نقش، چرخ‌ساز و شاموت ماسه) مربوط به اواخر نمازگاه ۴ و اوایل نمازگاه ۵ (اواخر مفرغ قدیم و اوایل مفرغ میانی) طبقه‌بندی می‌شود (گاراژیان، ۱۳۷۷: ۶۹). علاوه بر این، این گونه سفال هم از نظر شیوه نقش و هم جنس و خمیره سفال، مشابه نمونه‌های مفرغ متأخر در دیگر مناطق فلات ایران از قبیل شمال‌غرب ایران، فارس (طلایی، ۱۳۸۵: ۷۶-۸۱) و فلات مرکزی (سگزآباد) است، با این تفاوت که این سفال‌ها دست‌ساز بوده (همان: ۱۳۵-۱۴۲) و مربوط به قرون ۱۸ تا ۱۵ ق.م هستند و به سفال‌های تک‌رنگ و چندرنگ معروفاند (مقدم، ۱۳۷۶: ۱). حتی در غرب ایران در گودین طبقه III₂، این گونه سفال‌های تک‌رنگ همزمان با ۱۸۵۰ تا ۱۶۰۰ ق.م شناسایی شده است (Henrickson, 1986). هرچند این مقایسه به دلیل تفاوت فرهنگی و نیز فاصله بسیار زیاد محوطه بکندا با این مناطق در نیمه غربی، مقایسه درستی نیست.

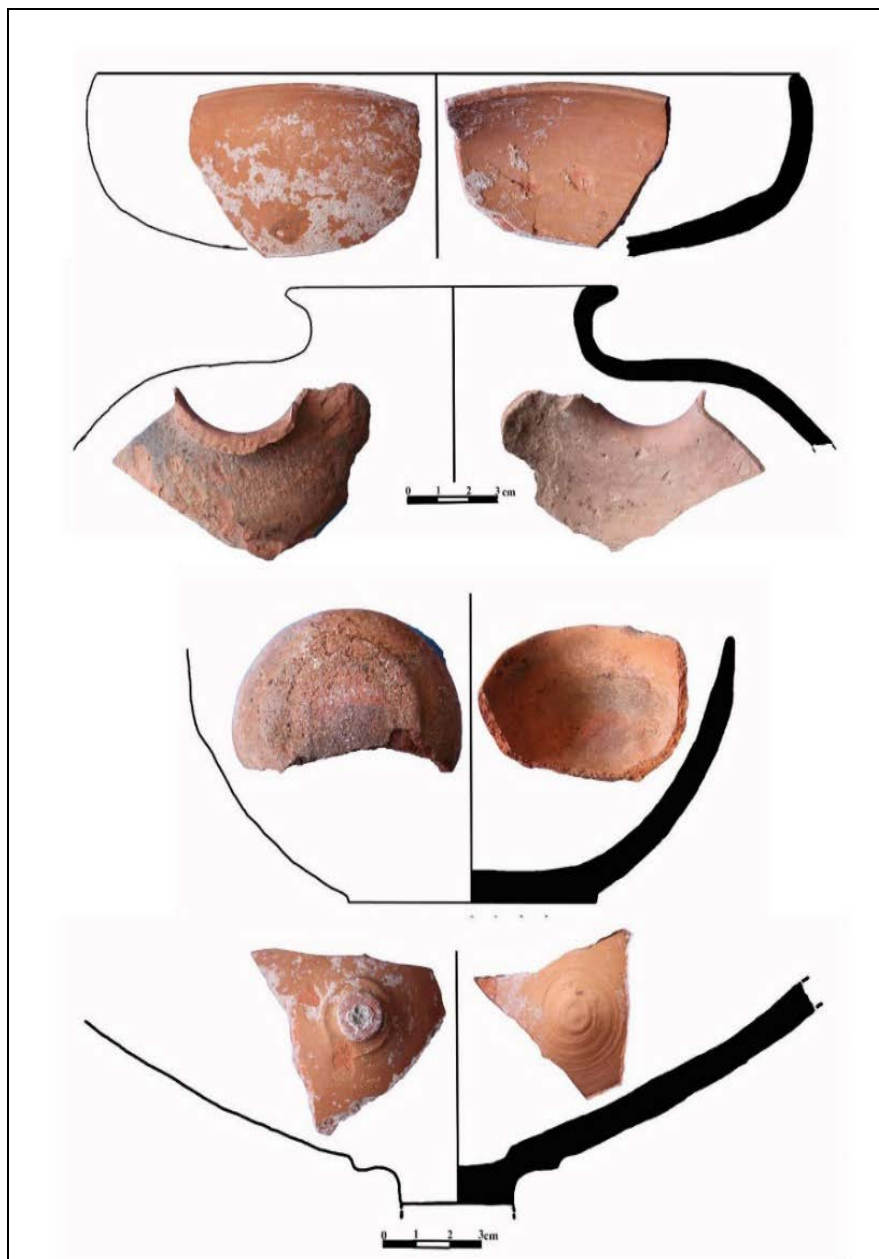

تصویر ۵- نمونه سفال‌های جمع‌آوری‌شده از سطح و اطراف تپه (عنانی، ۱۳۹۷)

Figure 5: Selected samples of pottery from surface and around the site (Anani, 2018)

دیگر گونه‌های سفالی ساده و بدون نقش محوطه بکندا اکثراً مشابه نمونه‌های فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) است. این سفال‌ها قابل مقایسه با نمونه سفال‌های گنور ترکمنستان است (Sarianidi, 2007). حتی

برخی گونه‌ها نیز بسیار مشابه نمونه‌های به‌دست‌آمده از جارکوتان و متعلق به مرحله بوستان (آخرین مرحله سفال‌های فرهنگ خراسان بزرگ) است (Ionesov, 2002). همچنین وجود پایه‌های مشابه با نمونه‌های فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) در این محوطه قابل مشاهده است (تصویر ۵). اکثر این نمونه سفال‌ها در تقسیم‌بندی اودمراوف مشاهده می‌شوند (Udemuradov, 2002:136-139). همان‌طور که ذکر شد سفال‌ها بیشتر چرخ‌ساز، دارای خمیره و اسلیپ قرمز بوده و با شاموت کانی ایجاد شده‌اند (جدول ۱). سفال‌های دوران اسلامی نیز از قرون اولیه تا متأخر اسلامی متغیرند. بیشتر این سفال‌ها متعلق به قرون ۵ تا ۹ هجری هستند.

تصویر ۶- برخی دیگر از نمونه سفالینه‌های به‌دست‌آمده از بکندا (فرجامی، ۱۳۹۴: ۱۷)

Figure 6: Some other examples of Bekanda pottery (Farjami, 2015: 17)

جدول ۱: جدول سفالینه‌های محوطه بکندا

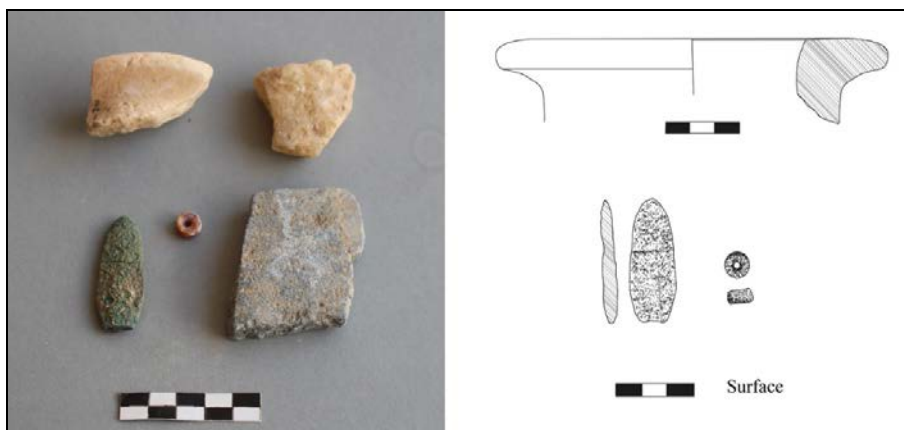
Table 1: Pottery table of Bekanda site

شماره قطعه	شماره گمانه	نوع قطعه	میزان زینت	تکنیک ساخت	شماره	ابعاد (mm)			رنگ	جنس سفال	زیور	کاهنگاری		
						ارتفاع	قطر	قطر پایین				دوره	مقایسه	
۱	سطحی	لبه	کافی	چرخساز	کالی	۶	۹۰	۲۹	نارنجی	نارنجی	نارنجی	ظریف	GKC (BMAC)	Ionesov, 2002, 119, fig.39, No.10 Ionesov, 2002, 120, fig.40, No.2
۲	سطحی	لبه	کافی	چرخساز	کالی	۶	۱۳۰	۲۲	نارنجی	نارنجی	نارنجی	ظریف	GKC (BMAC)	Sarianidi, 2007, 61, No.81 Sarianidi, 2007, 59, No.136
۳	سطحی	لبه	کافی	چرخساز	کالی	۵	۱۱۰	۳۰	نارنجی	نارنجی	نارنجی	ظریف	GKC (BMAC)	Sarianidi, 2007, 58, No.35 Ionesov, 2002, 124, fig.44, No.3
۴	سطحی	لبه	کافی	چرخساز	کالی	۵	۱۴۰	۳۹	نارنجی	قهوه ای	قهوه ای	ظریف	GKC (BMAC)	Sarianidi, 2007, 58, No.31 Ionesov, 2002, 121, fig.41
۵	سطحی	لبه	کافی	چرخساز	کالی	۵	۱۵۰	۳۹	نارنجی	نارنجی	نارنجی	ظریف	GKC (BMAC)	Sarianidi, 2007, 58, No.15 Ionesov, 2002, 117, fig.37
۶	سطحی	لبه	کافی	چرخساز	کالی	۱۰	۲۸۰	۴۹	نارنجی	قهوه ای	قهوه ای	استاندارد	GKC (BMAC)	Sarianidi, 2007, 61, No.91
۷	سطحی	لبه	کافی	چرخساز	کالی	۸	۲۲۰	۲۳	نارنجی	نارنجی	نارنجی	مفرغ متاخر	-	-
۸	سطحی	لبه	کافی	چرخساز	کالی	۱۲	۲۴۰	۲۲	نارنجی	قهوه ای	قهوه ای	استاندارد	GKC (BMAC)	Sarianidi, 2007, 58, No.15
۱۱	سطحی	بدنه	کافی	چرخساز	کالی	۵	-	۳۰	نارنجی	نارنجی	نارنجی	ظریف	-	گاراژبان، ۱۳۷۷، ۱۷۱، طرح ۳۷ و ۳۹ همان، ۱۷۳، طرح ۵۵
۱۵	سطحی	بدنه	کافی	چرخساز	کالی	۵	-	۲۰	نارنجی	نخودی	نخودی	ظریف	؟	-
۱۷	سطحی	بدنه	کافی	چرخساز	کالی	۹	-	۳۸	نخودی	نخودی	نخودی	کنده	؟	-
۱۹	سطحی	پایه	کافی	چرخساز	کالی	۴	۳۶	۳۰	نارنجی	نارنجی	نارنجی	ظریف	GKC (BMAC)	Ionesov, 2002, 119, fig.39, No.1
۳۱	سطحی	کف	کافی	چرخساز	کالی	۶	۶۴	۱۲	نارنجی	نارنجی	نارنجی	ظریف	GKC (BMAC)	Sarianidi, 2007, 59, No.17
۳۲	سطحی	کف	ناکافی	چرخساز	کالی	۱۶	۱۰۰	۳۶	نارنجی	قهوه ای	قهوه ای	خشن	GKC (BMAC)	Ionesov, 2002, 125, fig.44, No.8
۳۶	سطحی	کف	کافی	چرخساز	کالی	۷	۵۲	۳۲	نارنجی	نارنجی	نارنجی	استاندارد	GKC (BMAC)	Sarianidi, 2007, 60, No.129 Ionesov, 2002, 125, fig.44, No.7
۳۷	سطحی	کف	ناکافی	چرخساز	کالی	۱۲	۱۴۰	۲۹	نارنجی	نارنجی	نارنجی	استاندارد	؟	-
۴۲	سطحی	دسته درپوش / پایه؟	کافی	دست ساز	کالی	۱۸	-	۲۸	نارنجی	نارنجی	نارنجی	خشن	GKC (BMAC)	-

۵-۲. اشیای غیر سفالی

طی بررسی سطحی این محوطه تعداد سه قطعه نمونه ظرف سنگی (دو قطعه مرمری)، یک مهره عقیق و یک سر پیکان مفرغی نیز به دست آمد (تصویر ۷). ظروف مرمری به نظر می‌رسد از نمونه‌های فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) باشند که این‌گونه ظروف در محوطه‌های این دوران مثل گنور ترکمنستان و تپه چلو جاجرم نیز مشاهده شده است. این قطعات البته در حاشیه تپه به دست آمد، اما مهره و سر پیکان مفرغی در شمالی‌ترین بخش تپه جنوبی و مجاور تپه مرکزی شناسایی گردید. سر پیکان مفرغی از نمونه‌هایی است که در دوران مفرغ و بالاخص اواخر مفرغ به فراوانی مورد استفاده قرار می‌گیرد (تصویر ۸). از این‌گونه ابزارها و مصنوعات مفرغی در قبور مرتبط با فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) به وفور یافت شده است که در محوطه‌های

شاخص این فرهنگ همانند گنور شاهد هستیم (Sarianidi, 2007:127). مشابه نمونه مهره به‌دست‌آمده نیز در قبور گنور به فراوانی به‌دست‌آمده است (تصویر ۹). وجود این داده‌ها در سطح تپه، این فرض را تقویت می‌کند که این محوطه گورستانی متعلق به فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) بوده که به دلیل آسیب‌های فراوان انسانی، تخریب شده است. کما اینکه شواهد اسکلت انسانی نیز بر روی تپه مشاهده گردید که به دلیل آسیب زیاد، مضطرب شده است (تصویر ۱۰).

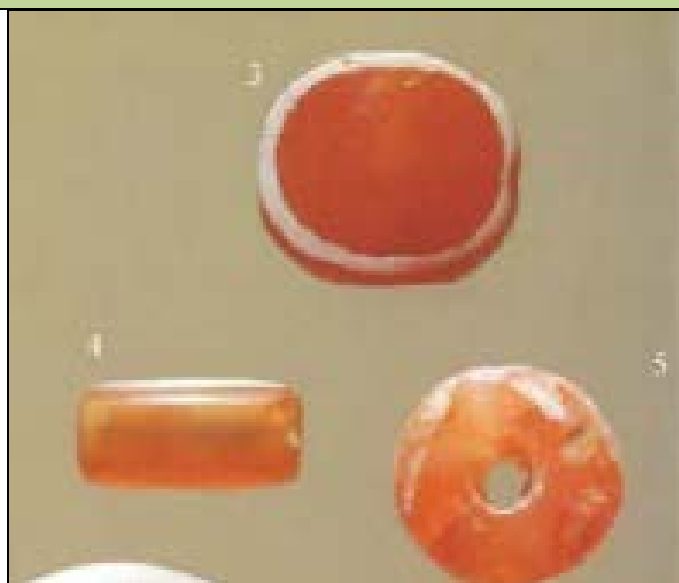
تصویر ۷- اشیای به‌دست‌آمده از تپه بکندا (عنانی، ۱۳۹۷)

Figure 7: The objects has found in Bekanda site (Anani, 2018)

تصویر ۸- مصنوعات برنزی به‌دست‌آمده از گنور (Sarianidi, 2007:127)

Figure 8: Dagger and other artifacts from Gonur Tepe (Sarianidi, 2007:127)

تصویر ۹- مهره‌های عقیق به‌دست‌آمده از گنور (Rossi-Osmida, 2002:118)

Figure 9: Cornelian beads from Gonur (Rossi-Osmida, 2002:118)

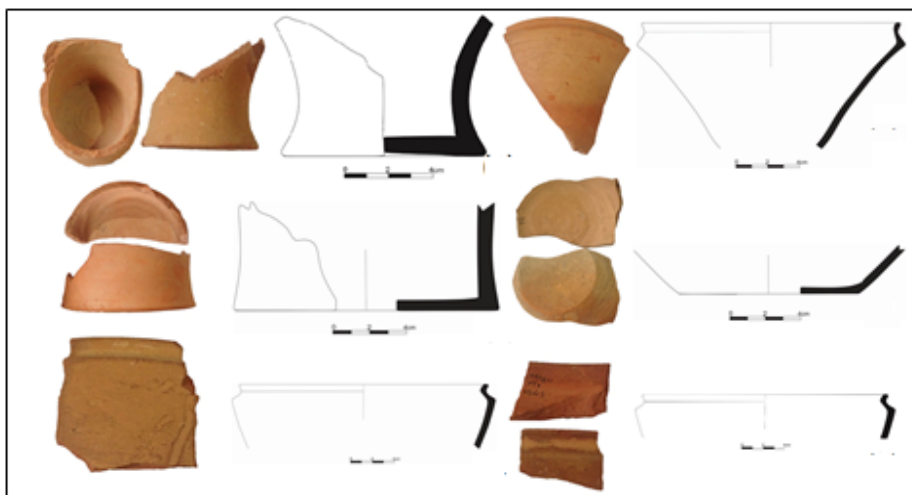
تصویر ۱۰- یکی از قبور نمایان شده در محوطه پس از تخریب (نگارندگان، ۱۳۹۷)

Figure 10: One of the graves appeared in the site (Authors, 2018)

۶. بحث و تحلیل

پژوهش‌های باستان‌شناسی در شرق کویر مرکزی و بالاحص شرق مرکزی ایران، به‌ویژه مطالعات مرتبط با فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی)، هنوز در ابتدای راه قرار دارد. استان خراسان جنوبی، به‌عنوان منطقه شرق مرکزی ایران، در طی سال‌های اخیر به طور کامل بررسی شده که بر اساس نتایج حاصل از این بررسی‌ها شواهد مرتبط با این فرهنگ به‌صورت محدود شناسایی شده است. اظهار نظر دقیق در مورد وضعیت فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) در این حوزه، نیازمند تداوم بررسی‌های هدفمند و کاوش‌های باستان‌شناسی در این مناطق است. از این‌رو با توجه به اطلاعات موجود می‌توان وضعیت فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) در شرق مرکزی را بدین صورت بیان نمود. نیمه شمالی استان خراسان جنوبی تحت تأثیر گسترش روابط تجاری- اقتصادی میان فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) و نیمه شرقی ایران قرار داشته است. حد فاصل جنوب استان خراسان رضوی و شمال استان خراسان جنوبی رشته‌کوه‌هایی قرار دارد که در متون و کتب اسلامی از آن با عنوان منطقه قهستان نام برده‌اند. این رشته‌کوه‌ها به عنوان یکی از موانع اصلی بر سر ارتباط

بین این مناطق به شمار می‌آید. قاین با توجه به قرارگیری در شمال این رشته‌کوه‌ها ارتباط آسان‌تری با شهرهای جنوبی خراسان رضوی دارد و از این رو بیش‌تر از سایر مناطق خراسان جنوبی، تحت تأثیر فرهنگ خراسان بزرگ قرار دارد، وجود محوطه سرتخت باراز گواهی بر این مدعاست. سه مسیر اصلی از میان این رشته‌کوه‌ها عبور می‌نماید که ارتباط‌دهنده دو استان خراسان رضوی و جنوبی است. از شرق به غرب این راه‌ها شامل: (۱) خواف- حاجی‌آباد (این مسیر با گذر از سربیشه و نهندان به زابل می‌رسد). (۲) قاین- بیرجند (۳) گناباد- فردوس است. علاوه بر این سه مسیر، یک مسیر دیگر در منتهی‌الیه غربی استان خراسان جنوبی به عنوان چهارمین مسیر ارتباط‌دهنده دو استان عمل می‌نماید. این مسیر بردسکن را با عبور از حاشیه کویر به طبس متصل می‌نماید. گورها و آثار مرتبط با فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) در جنوب خراسان یا نیمه شرقی ایران در کنار همین چهار مسیر ارتباطی قرار گرفته است (طهماسبی‌زاوه، ۱۳۹۸: ۱۹۷-۱۹۸). در این بین محوطه بکندا در کنار چهارمین مسیر واقع گردیده است. در بخش شمالی این مسیر نیز یک محوطه دیگر بنام محوطه چوپان در نزدیکی بردسکن شناسایی شده است (تصویر ۱۱) (حیدری و بابازاده، ۱۳۹۵: ۵).

تصویر ۱۱- سفالینه‌های فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) محوطه چوپان بردسکن (حیدری و بابازاده، ۱۳۹۵: ۵)

Figure 11: GKC Potteries from Choopan site in Bardaskan (Heidari & Babazadeh, 2016: 5)

همان‌گونه که بیان شد آثار مرتبط با فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) و گورهایی با گورنهاده‌های معروف به این فرهنگ در نیمه شمالی و غربی این استان در گوند باغستان فردوس، رزه درمیان، سرتخته باراز قائن و بکندای طبس شناسایی شده‌اند. از ماهیت تدفینی آثار فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) در گوند و رزه اطلاعات موثقی در دسترس است، ولی در مورد محوطه بکندا هنوز نمی‌توان در مورد گورهایی آن با قطعیت اظهار نظر نمود. به احتمال قوی وضعیت آثار فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) و تفسیر این فرهنگ در این منطقه مشابه با تفسیری است که برای پراکندگی آثار آن در جنوب شرق ایران (شهداد، خوراب، دامن، نسا بروات بم) ذکر شده است. با توجه به پراکنش گورهایی فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) در نیمه شرقی ایران، می‌توان به احتمال این گورها را مرتبط با گروه‌های تجاری- اقتصادی دانست که در استقرارگاه‌های عصر مفرغ این منطقه و در کنار مسیرهای مهم ارتباطی تجاری به امر تجارت و مبادله کالا می‌پرداختند. در کنار این امر، شاید تولید تخصصی بعضی از کالاها (به‌ویژه فلزات و ظروف مرمی) یکی از دلایلی باشد که افراد ماهر و متخصص در این زمینه برای تولید کالا به این استقرارگاه‌ها مهاجرت کرده باشند. هرچند مسئله تولید کالا در ارتباط با

محوطه بکندا در حال حاضر صدق نمی‌کند. در هر صورت این افراد بعد از مرگ، بنا بر عقاید و رسوم خاصی، با اشیاء و آثار فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) دفن می‌شده‌اند.

به احتمال فراوان، وجود دشت کویر (بیابان‌های گسترده، زمین‌های لم‌یزرع و خشک، کمبود آب) در غرب این منطقه به عنوان یک مانع طبیعی بر سر راه گسترش فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) عمل نموده است. محوطه بکندا طیس به عنوان یک مکان دارای اهمیت در مجاورت مسیر ارتباطی ترشیز- یزد در شرق کویر مرکزی شناخته می‌شود. با توجه به ماهیت تدفینی این مکان، سفال‌ها و اشیای فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) به دست آمده از بررسی سطحی در محوطه بکندا، دلالت بر وجود گورهای این فرهنگ در این نقطه دارد. در این میان محوطه چوپان بردسکن نیز در بخش شمالی این مسیر قرار می‌گیرد.

در مناطق بیابانی استان خراسان جنوبی (جنوب نهبندان، جنوب و جنوب غرب خوسف)، که بخشی از قلمرو دشت لوت و دشت کویر محسوب می‌گردد، استقرارهای مرتبط با فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) شناسایی نشده است. بنابراین می‌توان اظهار داشت که با توجه به شرایط نامساعد طبیعی، مناطق فوق فاقد شرایط مناسب برای زیست و اسکان گروه‌های انسانی در عصر مفرغ بوده است. علاوه بر شرایط نامساعد طبیعی، به احتمال یکی دیگر از دلایل عدم توفیق حضور فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) در نفوذ و گسترش دامنه جغرافیایی‌اش به سمت جنوب خراسان، دوری از هسته‌های مرکزی قدرت و عدم تسلط کافی بر مناطق دوردستی همچون جنوب خراسان و شرق ایران است. به نظر صحیح‌تر می‌رسد که سیاست این فرهنگ بجای ضمیمه کردن این مناطق به گستره جغرافیایی فرهنگ خراسان بزرگ، (بلخی- مروی) تلاش برای نفوذ فرهنگی و ایجاد پایگاه‌های تجاری برای تسلط بیشتر بر مسیرهای ارتباطی به منظور مبادله آسان‌تر کالاها با شرق و جنوب شرق ایران و تأمین نیازهای تجاری- اقتصادی‌اش بوده است. دلیل این فرضیه، پراکندگی آثار و گورهای فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) بر سر مسیرهای اصلی ارتباطی نیمه شرقی ایران یعنی مسیرهای منتهی به یزد (چوپان بردسکن و بکندا طیس)، کرمان (مسیر یک: سرتخته باراز قاین - خوسف - شهداد - نسا بروات، مسیر دو: گوند باغستان - نسا بروات و مسیر سه: چوپان بردسکن - بکندا طیس - شهداد)، بلوچستان (مسیر یک: سرتخته باراز قاین - خوسف - شهداد - نسا بروات - خوراب - دهمین - رجب، مسیر دو: گوند باغستان - نسا بروات - خوراب - دامین - رجب) و سیستان (رزه - سرتخته باراز) است (طهماسبی‌زاوه، ۱۳۹۸). با توجه به شواهد به دست آمده تاکنون، به نظر می‌رسد کویر مرکزی مرز غربی فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) باشد که محوطه بکندا در غربی‌ترین بخش این فرهنگ واقع گردیده است.

۷. نتیجه

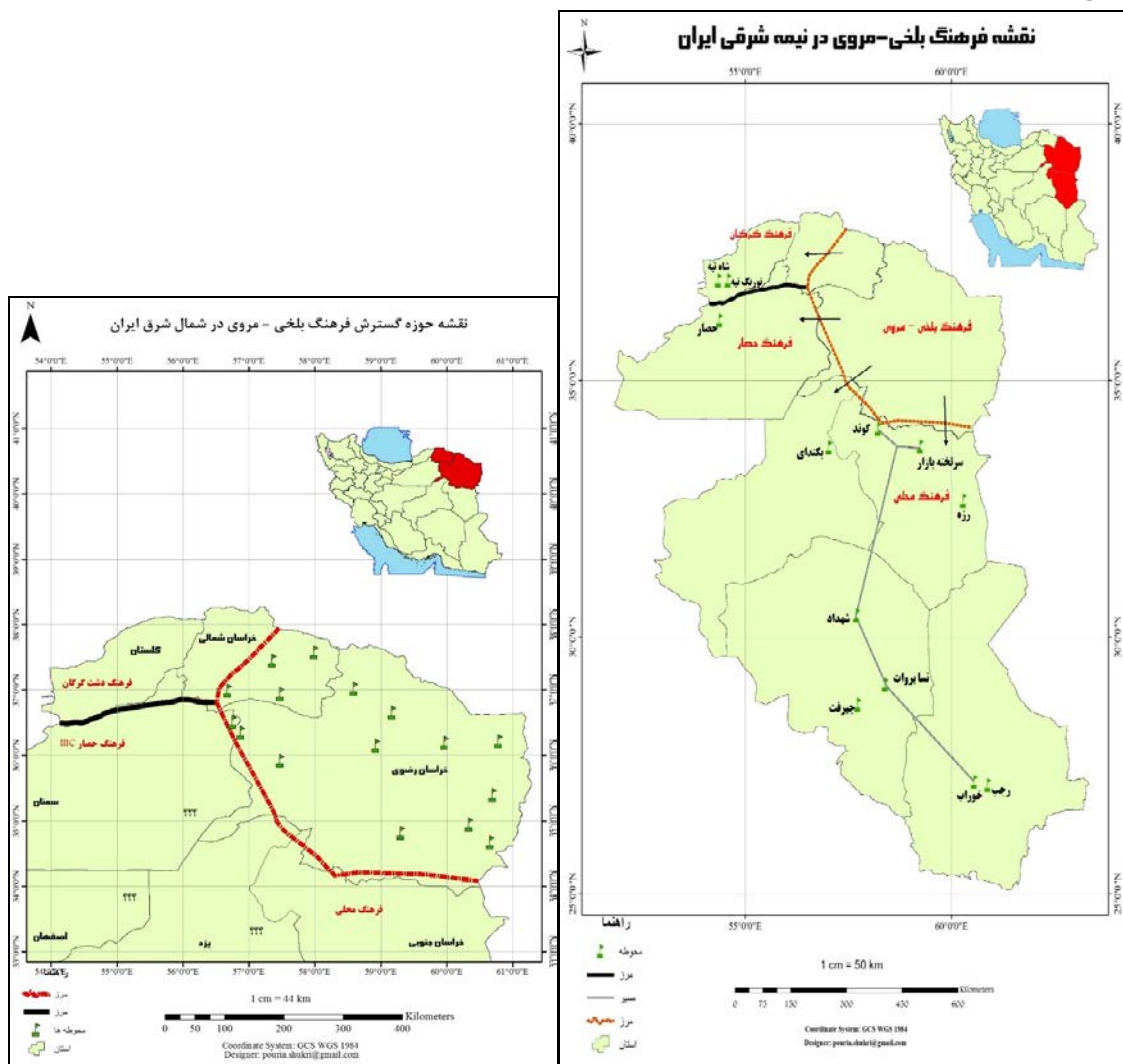
آنچه در مورد نتیجه بررسی‌های اولیه می‌توان گفت این است که این محوطه نه یک استقرار بلکه یک گورستان مربوط به دوران فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) و مفرغ جدید است. هرچند در بررسی‌های سطحی اطراف تپه بکندا، آثاری از قرون میانی اسلامی شناسایی شد، لیکن با توجه به این که پیرامون محوطه بکندا یک محدوده کشاورزی است، خاک سطحی آن را جهت حاصلخیزی بیشتر از نقطه‌ای در داخل روستا به اینجا انتقال داده‌اند و این خاک حاوی داده‌های فرهنگی از قبیل سفال بوده است. علاوه بر این می‌توان چنین عنوان کرد که تپه و تپه‌های (به دلیل تخریب به چند تپه تقسیم شده است) اصلی متعلق به فرهنگ خراسان بزرگ

(بلخی - مروی) و محدوده اطراف متعلق به دوران اسلامی است. علاوه بر این به دلیل اینکه در دوره‌های مختلف اسلامی مکان اصلی روستا تغییر نموده و در ابتدا در مجاورت و نزدیکی تپه بکندا قرار داشته و به مرور به سمت شرق و شمال پیشروی نموده، می‌توان داده‌های سفالی دوران اسلامی اطراف تپه را در این راستا توجیه نمود. همچنین بر روی منتهی‌الیه تپه بیضی شکل جنوب‌غربی آثاری از قبور مشابه نمونه‌های دوران اسلامی به چشم می‌خورد. به‌گونه‌ای که این قبور از لحاظ شکل و فرم ظاهری مشابه قبور اسلامی است و به نظر می‌رسد در دوران مختلف سکونت در اطراف این محوطه، بخشی از تپه نیز به عنوان گورستان مورد استفاده قرار گرفته است. کما اینکه بر اثر تخریب تپه اصلی، بقایای استخوانی در دیواره و سکشن‌های تپه به چشم می‌خورد. نکته جالب توجه این است که بر روی تپه یا تپه‌های اصلی بکندا هیچ گونه سفال یا داده فرهنگی متعلق به دوران اسلامی یافت نگردید. تمامی سفال‌های به‌دست‌آمده از سطح تپه متعلق به دوران پیش از تاریخ و بالاخص عصر مفرغ و فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی - مروی) هستند. در این میان یک سفال منقوش، یک عدد ابزار مفرغی (سر پیکان) و نیز یک مهره سنگی (عقیق) یافت گردید. این داده‌های اندک خود نشان می‌دهد که کاوش بر روی تپه اصلی بهتر می‌تواند دیدگاه ما را در این مورد روشن سازد. متأسفانه بخش اصلی تپه به دلیل انجام فعالیت‌های کشاورزی تسطیح شده و به چندین تپه تبدیل شده است. در جای‌جای تپه فعالیت‌های دامداری، کشاورزی و انسانی صورت گرفته است. همچنین در این تپه دست‌کندهایی از دوران گذشته وجود داشته است. به‌طور کلی آثار مربوط به دوران مفرغ در محوطه بکندا، چه در سطح محدوده و چه در گمانه‌های حفار شده (به‌صورت اندک) یافت شد.

با توجه به اینکه طی بررسی صورت گرفته هیچ‌گونه شواهدی مبنی بر وجود استقرار پیش از تاریخ در اطراف محوطه شناسایی نگردید، می‌توان احتمال داد که این محوطه گورستانی بوده که در مسیر گروه‌های فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی - مروی) در عصر مفرغ جدید قرار گرفته است. وجود مهره عقیق و نیز سر پیکان مفرغی این فرض را تقویت می‌کند. با توجه به اینکه استفاده و تولید انواع کالاهای شأن‌زا از سنگ‌های بومی و وارداتی (لاجورد، کلریت، عقیق، فیروزه و مرمر)، تولید اشیاء فلزی (طلا، نقره و مفرغ)، استفاده از ستون‌های سنگی مینیاتوری، پیکرک‌های ترکیبی باختری، تدفین‌های یادمانی، فرم‌های خاص سفالی و وابسته بودن به تجارت و مسیرهای تجاری در گستره وسیعی از این فرهنگ قابل مشاهده است.

مورد مشابه این محوطه در شرق کویر مرکزی (نیمه شمالی) محوطه چوپان بردسکن و در شرق مرکزی ایران را می‌توان محوطه‌های گوند فردوس و رزه درمیان نام برد. البته باید به این نکته هم توجه نمود که از نظر جغرافیایی، بخش اصلی محوطه در کنار رودخانه دائمی پیرحاجات قرار داشته و همین مسئله بر اهمیت آن می‌افزاید. به دلیل پرابی منطقه در گذشته (اکنون نیز از مناطق مجاور به دلیل کوهستانی بودن آب بیشتری دارد) در پیرامون تپه چشمه‌هایی جریان داشت. وجود این چشمه‌ها تا همین سده‌های گذشته و حتی دهه‌های قبل مورد تأیید بوده است (گفتگو با اهالی بومی، ۱۳۹۷). در دوران اسلامی پیرامون محوطه مورد استفاده قرار می‌گیرد و بیشترین رشد آن در قرون سوم و چهارم هجری تا سده‌های ۸ و ۹ هجری بوده است؛ چراکه بیشترین داده‌های به‌دست‌آمده مربوط به این بازه زمانی است. در ادامه در دوران صفوی و قاجار بخش فعلی روستا در محل بافت اصلی، مسکون شده و تاکنون ادامه دارد. علاوه بر این، گورستان اولیه روستا نیز در منتهی‌الیه شرقی زمین‌های کشاورزی اطراف تپه بکندا و بر روی یک ارتفاع صخره‌ای در نزدیکی گمانه ۱۴ قرار دارد.

شناسایی استقرارگاه‌ها و گورستان‌های فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) در شرق کویر مرکزی و به‌طور کلی شرق مرکزی ایران، به درک صحیح چگونگی شکل‌گیری و گسترش این فرهنگ کمک می‌نماید. همچنین با تکمیل نقشه‌ی باستان‌شناسی جنوب خراسان، امید آن می‌رود تا بتوان مسیرهای مهاجرت گروه‌های انسانی از فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی) به جنوب‌شرق ایران را بازسازی نمود. از طرف دیگر، ادامه روند مطالعاتی فوق، می‌تواند در این منطقه به عنوان یکی از زیر حوزه‌های شکل‌گیری فرهنگ خراسان بزرگ (بلخی- مروی)، کمک نماید.

نقشه ۲- راست: حوزه گسترش فرهنگ خراسان بزرگ در شمال شرقی ایران (طهماسبی‌زاوه: ۱۳۹۸: ۲۰۷)، چپ: ارتباط فرهنگ خراسان بزرگ با نیمه شرقی ایران (همان: ۲۷۶)

Map 2: Right: GKC development area in Northeastern of Iran, Left: The relationship between the GKC and the Eastern half of Iran (Tahmasbi zaveh, 2019)

سیاسگزاری

در پایان لازم است از دکتر شیرازی و همکاران بخش صدور مجوز پژوهشکده باستان‌شناسی، آقایان برآبادی، فرجامی و خانم زعفرانلو در حوزه پژوهش استان خراسان جنوبی به دلیل فراهم آوردن زمینه انجام این پژوهش، مرتضی نهاری از کارشناسان محترم هیأت گمانه‌زنی، مستنصر قلی‌نژاد جهت طراحی سفال، حامد طهماسبی‌زاده، که زحمت مطالعه مقاله را تقبل نمود و در نهایت از عقیل عقیلی که ویرایش انگلیسی مقاله را انجام داد کمال سپاسگزاری را داریم.

منابع

- ایروانی قدیم، فرشید، طلائی، حسن و طهماسبی‌زاده، حامد، (۱۳۹۷)، «مکان‌یابی سرزمین توکریش»، *پژوهشنامه خراسان بزرگ*، ش ۳۰: ۱-۱۴.
- باصفا، حسن و مهدیه رحمتی، (۱۳۹۱)، «گزارش مقدماتی کاوش باستان‌شناختی در محوطه شهرک فیروزه نیشابور»، *مزدک‌نامه*، به کوشش جمشید کیانفر و پروین استخری. ش ۵: ۶۱۳-۶۲۳.
- حیدری، رضا و بابازاده، سامان، (۱۳۹۵)، «محوطه چوپان بردسکن، نویافته‌هایی از فرهنگ بلخی- مروی»، *اولین کنگره استانی و چهارمین کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران (خراسان رضوی)*، به اهتمام محمود طغرای، مشهد: پشتیبان.
- سروش، محمدرضا و صاحب یوسفی، (۱۳۹۳)، «محوطه رزه، شاهی از استقرارهای هزاره سوم تا دوران تاریخی در خراسان جنوبی»، *دوازدهمین گردهم‌آیی سالانه باستان‌شناسی ایران*، ویراستار: کوروش روستایی و مهران غلامی، تهران، پژوهشکده باستان‌شناسی، ۲۷۱-۲۷۳.
- شیخ، محمد، (۱۳۹۳)، «بررسی سیستماتیک یاریم تپه درگز (بررسی استقرار پیش از تاریخی یاریم تپه درگز و تدوین گاهنگاری با استناد به یافته‌های سفالی)»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، به راهنمایی روح‌الله شیرازی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- صبوری، هادی، طلائی، حسن و عمران گاراژیان، (۱۳۹۳)، «بررسی فرآیندهای پس از نهشت شدن: نمونه مورد مطالعه، تپه فریزی در دشت سبزواری»، *مطالعات باستان‌شناسی*، دوره ۶، ش ۲: ۹۱-۱۱۱.
- طلائی، حسن، (۱۳۸۵)، *عصر مفرغ ایران*، تهران، سمت.
- طهماسبی‌زاده، حامد، (۱۳۹۸)، *منشاء‌یابی فرهنگ بلخی - مروی و گسترش آن در نیمه شرقی ایران*، پایان‌نامه دکتری در رشته باستان‌شناسی، به راهنمایی فرشید ایروانی قدیم و حسن طلائی، دانشگاه هنر اصفهان، دانشکده حفاظت و مرمت، منتشر نشده.
- عنانی، بهرام، (۱۳۹۴)، *گزارش بررسی باستان‌شناسی بخش دستگردان شهرستان طبس*، حوزه پژوهشی اداره کل میراث فرهنگی خراسان جنوبی، منتشر نشده.
- _____، (۱۳۹۴)، *گزارش بررسی باستان‌شناسی دهستان منتظریه بخش مرکزی شهرستان طبس*، حوزه پژوهشی اداره کل میراث فرهنگی خراسان جنوبی، منتشر نشده.
- _____، (۱۳۹۶)، *گزارش بررسی باستان‌شناسی دهستان‌های گلشن و نخلستان بخش مرکزی شهرستان طبس*، حوزه پژوهشی اداره کل میراث فرهنگی خراسان جنوبی، منتشر نشده.
- _____، (۱۳۹۷)، *گزارش گمانه‌زنی به منظور تعیین عرصه و پیشنهاد حریم محوطه بکندا- طبس*، حوزه پژوهشی اداره کل میراث فرهنگی خراسان جنوبی، منتشر نشده.
- فرجامی، محمد، (۱۳۹۴)، «نویافته‌های عصر مفرغ در خراسان جنوبی (مطالعه موردی: محوطه گوند باغستان فردوس)»، *مجموعه مقالات دومین همایش باستان‌شناسی ایران*، به اهتمام حسن هاشمی زرج‌آباد، بیرجند، نشر چهاردرخت.
- گاراژیان، عمران، (۱۳۷۷)، «بررسی باستان‌شناختی محل‌های پیش از تاریخی حاشیه رودخانه درونگر واقع در شمال‌شرق استان خراسان»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، به راهنمایی جلال‌الدین رفیع فر، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- محمودی‌نسب، علی‌اصغر، رافعی، سید رضا، ذوالفقاری، سجاد و اکبرپور، قاسم، (۱۳۹۷)، *گزارش بررسی و شناسایی آثار فرهنگی بخش دیهوک و دهستان پیرحاجات شهرستان طبس*، حوزه پژوهشی اداره کل میراث فرهنگی خراسان جنوبی، منتشر نشده.
- مقدم، عباس، (۱۳۷۶)، «مطالعه و بررسی سفال‌های دورنگ به‌دست‌آمده از حفاریات باستان‌شناسی تپه سگرآباد دشت قزوین»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه تهران.

وحدتی، علی‌اکبر، (۱۳۹۴)، «عصر مفرغ و آهن در خراسان (۳۰۰۰ تا ۵۰۰ ق.م)»، چاپ‌شده در مجموعه‌گذری بر باستان‌شناسی خراسان/گزیده‌های از یافته‌های باستان‌شناختی و نفایس تاریخی فرهنگی خراسان، به کوشش میثم لباف خانیکی، تهران، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری.

وحدتی، علی‌اکبر و هانری پال فرانکفورت، (۱۳۸۹)، «گزارش مقدماتی گمانه‌زنی در تپه دامغانی سبزوار»، باستان‌شناسی و تاریخ، سال ۲۴، ش ۴۸: ۱۷-۳۶.

- Anani, B. 2015. *The unpublished reports of Archaeological survey of Dastgerdan district of Tabas*, Cultural Heritage of South Khorasan, Iran. [In Persian].
- Anani, B. 2015. *The unpublished reports of Archaeological survey of Montazerieh of central district of Tabas*, Cultural Heritage of South Khorasan, Iran. [In Persian].
- Anani, B. 2017. *The unpublished reports of Archaeological survey of Golshan & Nakhlestan of central district of Tabas*, Cultural Heritage of South Khorasan, Iran. [In Persian].
- Anani, B. 2018. *The unpublished reports of excavation for determine the arena and suggestion of border of Bekanda cemetery of Tabas*, Cultural Heritage of South Khorasan, Iran. [In Persian].
- Amiet. P. 1986. *L'âge des échanges inter-iraniens, 3500-1700 avant J.-C*, Notes et documents des Musées de France 11, Paris.
- Basafa, H & Rahmati, M. 2012. The unpublished Archaeological reports of Shahrak Firoozeh in Neyshabour, *Mazdaknameh*. By Kianfar, J & Estakhri, P. Vol. 5, Pp. 613-623. [In Persian].
- Biscione. R and Vahdati. A. 2011. Excavations at Tepe Chalow, Northern Khorasan Iran, *Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici* 53: 236-241.
- Cattani. M & Cerasetti. B & Salvatori. S & Tosi. M. 2008. The Murghab Delta in Central Asia 1990-2001: The GIS from Research Resource to a Reasoning Tool for the Study of Settlement Change in Long-Term Fluctuations, In: Salvatori.S & Tosi.M (Eds.), *The Bronze Age and early Iron age in the Margiana lowlands: facts and methodological proposal for a redefinition of the research strategies. The Archaeological map of the Murghab Delta studies and reports*, Vol. II, Pp.39-45, Oxford: Archaeopress.
- Farjami, M. 2015. New Findings of Bronze age in South Khorasan (Case study: Gavand-e-Baghestan site in Ferdows), *2th national conference on Archaeology of Iran*, By Hashemi Zarjabad, H. Birjand: publications of Chahar derakht. [In Persian].
- Francfort. H.P. 1994. Fondations de Bactriane et de Margiane protohistoriques: Nuove fondazioni nel vicino oriente antico. *Realtà e ideologia*. A cura di: Mazzoni, S. *Published in Pisa by Giardini*: 269-297.
- Francfort, H.P. 2007. L'art de la Civilisation de l'Oxus à l'Âge du Bronze (2300-1700 av. J.-C. env.) ET SES relations avec les régions voisines, In: *Sulla Via delle Oasi*, Tesori dell'Oriente Antico, G. Ligabue ET Rossi-Osmida. G (Dir.), Padoue, Il Punto Edizioni, Pp.102-127.
- Garajian, O. 1998. "Archaeological survey of prehistoric sites at the marginal area of the Drongar River with refrence to Northeastern Khorasan", Unpublished Master's thesis in Archaeology, Tarbiat Modarres University. [In Persian].
- Heidari, R & Babazadeh, S. 2016. The site of Choopan in Bardaskan; New findings of BMAC culture, *The first provincial congress and the fourth congress of the history of architecture and urban planning of Iran (Khorasan Razavi)*. By Mahmoud Toghraei. Mashhad: Poshtiban publications. [In Persian].
- Henrickson, R. C. 1986. A Regional Perspective on Godin III: Cultural Development in Central Western Iran, *IRAN*, Vol. XXIV, Pp. 1-57.
- Hiebert. F. 1994. *Origins of the Bronze Age Oasis Civilization in Central Asia*, Peabody Museum of Archaeology and Ethnology Harvard University, Cambridge.

- Hiebert, F & Lamberg-Karlovsky, C. C. 1992. Central Asia and the Indo-Iranian Borderlands, *Iran*, XXX: 1-17.
- Ionesov, V. 2002. The struggle between life and death in Proto-Bactrian culture: ritual and conflict, *Mellen studies in anthropology*, Vol. 5.
- Iravani Ghadim, F. Talaie, H & Tahmasbi zaveh, H. 2018. Location of Tukrish, *Journal of Great KHorasan*, Vol. 30, Pp. 1-14. [In Persian].
- Kohl, P. 1984. Central Asia: Palaeolithic Beginnings to the Iron Age (L'Asie Centrale des origines à l'Âge du Fer), *Synthese* 14, Paris (Ed) Recherché Sur les Civilizations.
- Lamberg-Karlovsky, C. C. 2013. The Oxus Civilization. *Cupauam*, Vol. 39, Pp. 21-63.
- Luneau, E. 2015. A New Assessment of the End of the Oxus Civilization (Southern Central Asia, CA.1750-1500/1400 BCE): Overview of the Transformations of the Society, Broadening Horizons 4. *BAR Int. Series* 2698: 303-308.
- Mahmoodi nasab, A, A. Rafei, R. Zolfaghari, S & Akbarpour, Gh. 2018. *The unpublished reports of archaeological survey of Dihook district and Pirhajaj of central district of Tabas*, Cultural Heritage of South Khorasan, Iran. [In Persian].
- Moghaddam, A. 1997. "Study and investigation of two-color potteries found from Archaeological excavations of Sagzabad site in Qazvin plain", Unpublished Master's thesis in Archaeology, University of Tehran. [In Persian].
- Rossi-Osmida, G. 2002. Margiana Gonur-depe necropolis, (10 years of excavation by igabue study and research centre), Consideration on the necropolis at Gonur depe, In: Rossi-Osmida, Gabriele, II Punto Edizioni, Pp.69-131.
- Saboori, H. Talaie, H and Garazhian, O. 2014. Investigation of post-deposition processes: Case Study; Ferizi site in Sabzevar plain, *Journal of Archaeological Studies (JARCS)*, Vol. 6, Number. 2, Pp. 91-111. [In Persian].
- Sarianidi, V. 2007. *Necropolis of Gonur*, 23-27 Makriyanni Str, Athens 117 42.
- Sarianidi, V. 2008. *Margus, Mystery and Truth of the Great Culture*, 341, (3), Pp. Prof, Illus. Sm. 4to, Boards, Parallel texts in Turkoman, Ashgabat :Türkmen döwlethabarlary.
- Sarianidi, V. Dubova, N. 2010. Nouvelles sepultures sur le territoire de la "Necropole royale" de Gonur depe, *Arts Asiatiques*, Tome 65: 5-26.
- Shaikh, M. 2014. "Systematic survey of Yarim Tepe of Daregaz (Investigating the prehistoric settlement of Yarim Tepe of Daregaz and condification of chronology based on pottery findings)", Unpublished Master's thesis in Archaeology, University of Sistan & Baloochestan. [In Persian].
- Soroosh, M & Yoosefi, S. 2014. Razeh site; Evidence of the settlements of the third millennium to the historical period in South Khorasan, *12th annual symposium of the Iranian archaeology*, Editors: Roostaie, K & Gholami, M. Tehran: ICAR, Pp: 271-273. [In Persian].
- Tahmasbi zaveh, H. 2019. *Origin of BMAC culture and its extension in the eastern half of Iran*, Unpublished Ph.D thesis in Archaeology, Art University of Isfahan. [In Persian].
- Talaie, H. 2006. *The Bronze Age of Iran*, Tehran: Samt publications. [In Persian].
- Thornton, C. 2013. The Bronze Age in Northeastern Iran, In: Potts, D (ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Iran*, New York: 179-202.
- Udemuradov, B. 2002. Margiana Gonur-depe necropolis, (10 years of excavation by igabue study and research centre), *Ceramic material from Gonur-depe necropolis*, In: Rossi-Osmida, Gabriele, II Punto Edizioni, Pp.133-164.
- Vahdati, A, A. 2014. A BMAC Grave from Bojnord. Northeastern Iran, *Iran*, Vol. LII: 19-27.
- Vahdati, A, A. 2014. Bronze and Iron Ages in Khorasan (3000- 500 BC), In: *A review on the archeology of Khorasan/ Selected from archaeological findings and historical-cultural treasures of Khorasan*, By Labbaf Khaniki, M. Tehran: Cultural Heritage Publications. [In Persian].
- Vahdati, A, A. Francfort, H, P. 2010. Preliminary report on excavation in Damghani site in Sabzevar, *Bastanshenasi va Tarikh*, Year: 24, Vol. 48, Pp. 17-36. [In Persian].

Vahdati. A.A, Biscione. R, La Farina. R, Mashkour. M, Tengberg. M, Fathi. H, Azadeh M. F. 2019. Preliminary report on the first season of excavations Tepe Chalow. New GKC (BMAC) finds in the plain of Jajarm, NE Iran, “*The Iranian Plateau During The Bronze Age/Development of urbanisation, production and trade*”, Edited by Meyer. J.W, Vila. E, Mashkour. M, Casanova. M, Vallet. R, Lyon, Maison de l’Orient et de la Mediterranee- Jean Pouilloux, (Archaeologie(s); 1): 179-200.

سایت‌های اینترنتی www.Google earth.com